

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«Естетичне виховання молодших
школярів з порушеннями інтелектуального
розвитку засобами образотворчого
мистецтва»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO1-M23z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.02 Олігофренопедагогіка
ПРИСЯЖНЮК Тетяна Володимирівна

Керівник:
Миронова С.П., доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	8
1.1. Естетичне виховання молодших школярів як складова виховного процесу	8
1.2. Особливості естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту	24
1.3. Образотворче мистецтво як засіб естетичного виховання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	33
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	42
2.1. Емпіричне дослідження особливостей естетичного виховання у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.....	42
2.2 Рекомендації щодо оптимізації процесу естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами образотворчого мистецтва	55
Висновки до розділу 2.....	75
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

Зараз підвищилась увага до проблеми теорії і практики естетичного виховання, що представляє організований процес становлення в учня природних здібностей, які активізують естетичне сприйняття, відчуття, творчу уяву, емоційне переживання, образне мислення, формують духовні потреби. У зв'язку з цим у Державному стандарті базової і повної загальної середньої визначено поняття «міжпредметна естетична компетентність», як «здатність виявляти естетичне ставлення до світу в різних сферах діяльності людини, оцінювати предмети і явища, їх взаємодію, що формується під час опанування різних видів мистецтва» [19].

Естетичне виховання формує всесторонньо розвинену та духовно багату особистість. Розуміння краси оточуючої природи, людей та предметів формує у дітях особливі емоції відчуття прекрасного, пробуджує інтерес до життя, розвиває мислення, пізнавальний інтерес. К.Д. Ушинський та В.А. Сухомлинський вважали, що розвивати естетичну культуру найкраще у молодшому шкільному віці [75]. Естетичне виховання покликане показати молодшому школяру прекрасне в оточуючому.

Зміст естетичного виховання полягає у розвитку естетичного ставлення до світу, формування в учнів почуттєво-оціночного ставлення до явищ та прагнення творити у певній галузі досконалі предмети. Естетичний розвиток – це важлива складова морального, трудового, фізичного та інтелектуального виховання.

Розвиток у молодших школярів естетичного відчуття світу є важливим завданням, що формує рівень духовної культури. Концепція естетичного виховання описує естетичне виховання як значиму соціально-політичну проблему в українській національній культурі.

У Концепції художньо-естетичного виховання учнів метою художньо-естетичного виховання означено те, «щоб у процесі сприймання, інтерпретації творів мистецтва і практичної художньо-творчої діяльності

формувати в учнів особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивати естетичну свідомість, загальнокультурну і художню компетентність, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні» [38].

За словами І.В. Дмитрієвої, корекційно-виховний процес закладу спеціальної загальної середньої освіти передбачає врахування всебічного розвитку здобувачів освіти, в тому числі, формування у них естетичної культури [20, с. 3]. Тому потрібно вдосконалювати сформовану у закладі спеціальної загальної середньої освіти систему естетичного виховання, застосовувати завдання для розвитку естетичного сприймання і навчання елементарних навичок естетичної діяльності до розширеної системи естетичного виховання, що опирається на естетичні розвивальні можливості мистецтва.

Рівень естетичного виховання залежить від інтелектуального рівня розвитку, уміння учня виконувати мисленнєві операції [81]. Тому естетичне виховання у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку утруднене через низький рівень їх розумових здібностей і знижені можливості до самостійної творчості.

І.В. Дмитрієва у своєму дисертаційному дослідженні «Корекційні функції естетичного виховання та механізм їх реалізації в старших класах допоміжної школи» зауважила, що естетичне виховання для дітей з порушеннями розумового розвитку «забезпечує соціокультурне становлення і формування суб'єктних якостей особистості (самостійності, рефлексивності, здатності до самореалізації, самовдосконалення), розширює межі суспільного досвіду, формує духовний світ, сприяє корекції психічного розвитку» [22, с. 3].

Естетичне виховання розвиває пізнавальні здібності учня, його психічні процеси та емоційно-вольову сферу, що впливає на пізнавальну активність молодшого школяра з порушеннями інтелектуального розвитку. Творча діяльність удосконалює дрібну моторику в учня, його координацію рухів. Позитивна атмосфера спонукає позитивні емоції, в учня виникає прагнення спілкуватися.

У Типовій освітній програмі для учнів 3-4 класу з інтелектуальними порушеннями вказано, що естетичне виховання формує у молодших школярів культурну компетентність, що «передбачає залучення до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв) шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості, формування навичок культури поведінки в соціумі» [78, с. 3]. Тому естетичне виховання є досить важливим напрямом виховання у закладах спеціальної загальної середньої освіти.

Проблему естетичного виховання в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку досліджували: А.О. Афанасьєва, І.В. Войтюк, А.А. Войтенко, В.А. Гладуш, Н.В. Горбань, Л.В. Демчук, І. В. Дмитрієва, А. Іваненко, С.П. Миронова, Л. Одинченко, О.М. Опалюк, І. В. Семко, Н.В. Ярмоленко та ін.

Вчені говорять про труднощі формування естетичних почуттів у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. Разом з тим, науковці зауважують значиму роль естетичного виховання як важливого компонента корекційного процесу у закладі спеціальної загальної середньої освіти. Малодослідженим сьогодні є проблема застосування образотворчого мистецтва як засобу естетичного виховання молодших школярів з порушеннями розумового розвитку. У закладі спеціальної загальної середньої освіти на це відводиться по одній годині на тиждень, що відводить для них ніби другорядну роль в освітньо-корекційному процесі учнів з порушеннями інтелекту [22, с. 4].

Зважаючи на це, питання естетичного виховання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є актуальним, що стало темою нашого дослідження ***«Естетичне виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами образотворчого мистецтва»***

Об'єкт дослідження – процес естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Предмет дослідження – особливості естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами образотворчого мистецтва.

Мета дослідження – вивчити особливості естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами образотворчого мистецтва.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати поняття і завдання естетичного виховання молодших школярів.
2. Вивчити зміст естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.
3. Обґрунтувати образотворче мистецтво як засіб естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку
4. Експериментально вивчити рівень розвитку естетичного виховання у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку
5. Скласти рекомендації щодо оптимізації процесу естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами образотворчого мистецтва.

Методи дослідження: аналіз, синтез і узагальнення психолого-педагогічної літератури; анкета для учнів початкових класів «Естетичне виховання в образотворчій діяльності молодших школярів» (О. Горчинська), опитувальник естетичних уподобань дитини (автор – І.Р. Луговська), бесіда з учнями, кількісна і якісна обробка результатів.

Теоретичне значення дослідження: теоретичне дослідження естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами образотворчого мистецтва є підґрунтям для продовження наукових розвідок означеної проблеми та написання наукових праць відповідної тематики.

Практичне значення роботи: результати експериментального вивчення проблеми можуть застосовуватися корекційними педагогами для складання

відповідних корекційних програм оптимізації процесу естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами образотворчого мистецтва.

Апробація результатів: опубліковано одну статтю з теми дослідження у збірнику матеріалів за результатами IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти».

Взято участь у 2 науково-практичних конференціях: звітній науково-практичній конференції студентів та магістрантів за результатами науково-дослідної роботи у 2023 році; IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти» (08 листопада 2024 року, м. Кам'янець-Подільський).

База дослідження: Комунальний заклад «Вінницька спеціальна школа Вінницької обласної ради» для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел (87 найменувань). Загальний обсяг роботи складає 89 сторінок.

ВИСНОВКИ

На основі теоретико-експериментального дослідження проблеми естетичного виховання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засобами образотворчого мистецтва зроблено такі висновки:

1. Естетичне виховання полягає у створенні і розвитку естетичного смаку, почуттів, ідеалів та потреб у красі. Естетичне виховання є складовою частиною виховного процесу, що спрямований на формування здібності перетворювати дійсність відповідно до законів краси. Метою естетичного виховання є формування культури почуттів, які відображаються в творчому ставленні людини до своєї життєдіяльності у світі культури та природи. Завданнями естетичного виховання для дітей молодшого шкільного віку є: систематичний розвиток у дитини сприйняття прекрасного, естетичного почуття та уяви; залучення учнів до художньо-продуктивної діяльності, виховувати у них потреби і звички прививати та впроваджувати і вносити елементи краси в побут, природу та суспільні стосунки; формувати художньо-естетичні смаки в учнів та самостійно оцінювати твори мистецтва; розвивати творчі здібності у молодших школярів. Основними показниками естетичної вихованості є: естетична потреба, естетичне судження, естетична цінність, естетичний смак, естетичне почуття

2. Естетичні інтереси в дітей з порушеннями інтелектуального розвитку є поверховими та нестійкими. Для естетичних знань властивий низький рівень розуміння, недостатня їх узагальненість, міцність і конкретність. З віком в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку відбуваються незначні позитивні зміни в якості засвоєних естетичних знань. У таких дітей пізно розвиваються естетичні оцінки, які виникають через зовнішні ознаки і знаходяться в координаті оцінок «гарне» – «негарне», «подобається» – «не подобається». Розуміння естетичних цінностей дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку та пояснення цих оцінок носять примітивний і поверховий зміст.

Значна частина учнів з порушеннями інтелектуального розвитку різного віку мають відповідні особливості ціннісних, почуттєвих та інтелектуальних складових в естетичній свідомості та естетичній діяльності: інтереси в учнів до естетичних явищ в оточуючому та мистецтві є нестійкими та поверховими, у них відсутнє уявлення щодо видів мистецтва; їх естетичні знання обмежені, вони несистематизовані, неповні, неусвідомлені, неміцні. Характеристиками сприймання художніх образів ними у творах мистецтва є: відсутність вибіркової та фрагментарної; відсутня адекватна мотивація у ставленні до творів мистецтва, емоції щодо прекрасного виявляються через не розуміння основних характеристик. Рівень естетичного досвіду та естетичних вподобань молодших школярів із порушеннями інтелектуального розвитку є середнім та нижче середнього.

3. Образотворче мистецтво – це важливий засіб естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку, що збагачує їх естетичні почуття. У майбутньому учні естетично сприйматимуть твори образотворчого мистецтва, реагуватимуть на мистецькі твори, які відіграють значну роль в їх естетичному вихованні. образотворче мистецтво допомагає дитині розвивати просторове сприймання, віддаленість предмету, напрям світла та ін.

Малюнки молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку мають схематичні зображення, повторюваність елементів, присутність «графічних штампів», відсутність суттєвих ознак предмета. При наявності значної кількості кольорів учні застосовують один, або два кольори. Техніка виконання малюнку є примітивною, учні не правильно тримають олівець і пензлі в руці, не можуть здійснювати ними усвідомлені точні рухи, регулювати силу натиску та швидкість виконання, у них відсутнє відчуття ритму. Досить важливим є те, що у малюнках молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку відсутній сюжет.

Вивчення засобів образотворчого мистецтва описує художні матеріали як засіб розвитку активності молодших школярів у мистецтві, естетичне

виховання відбувається із застосуванням художніх засобів. Завдання педагога – налаштувати дітей втілювати в зображення задумані ідеї, усвідомити різноманіття кольорів та форм оточуючого світу, удосконалювати волюву сферу, передавати уявлення у створені вироби.

4. Метою експериментального дослідження є експериментальне вивчення особливостей естетичного виховання у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами образотворчого мистецтва. Завданнями експериментального дослідження: експериментально вивчити рівень розвитку естетичного виховання та показників естетичної вихованості у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку; запропонувати рекомендації для розвитку естетичного виховання у молодших школярів з порушеннями інтелекту засобами образотворчого мистецтва.

Методами дослідження є: анкета «Естетичне виховання в образотворчій діяльності молодших школярів» (автор – О. Горчинська), бесіда з учнями, опитувальник естетичних уподобань дитини (автор – І.Р. Луговська), кількісна та якісна обробка даних.

За результатами експериментального дослідження, половина молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку зацікавлені в образотворчому мистецтві, зокрема, у малюванні. Результати діагностики засвідчили, що більше у половини молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку рівень естетичної потреби знаходиться на низькому рівні розвитку, що пов'язані, у першу чергу, з інтелектуальними порушеннями учнів. Лише п'ята частина опитаних мають високий рівень вираженості естетичного смаку, їм подобається малювати. Естетична цінність виражена у третини учнів, їм цікаві уроки образотворчого мистецтва і завдання, які на них виконуються. Естетична потреба високорозвинена лише у 13,4% опитаних, які засвідчили своє бажання більше займатися мистецтвом. Переважна більша частина учнів не зацікавлені у поглибленні знань з образотворчих творів і не бажають, щоб їх запитували на відповідних уроках.

5. Для підвищення рівня емоційної вихованості молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку ми пропонуємо проводити з дітьми гурток естетичного спрямування «Краса навколо мене». Нами запропонована програма підвищення рівня естетичної вихованості молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засобами образотворчого мистецтва, що передбачає застосування засобів образотворчого мистецтва, активізацію розвитку показників естетичної вихованості, розвиток уяви і творчого мислення молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку, удосконалення емоційної чуйності та умінь жити за законами краси, мотивація молодших школярів з інтелектуальними порушеннями застосовувати отримані естетичні знання у суспільно корисній праці. Важливими для естетичного виховання є екскурсії, подорожі, ігри.

Перспективами подальших досліджень означеної проблеми є вивчення особливостей естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку з допомогою таких засобів: музики, природи та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвський Б. М., Голінська Т. М. *Естетичний розвиток молодших школярів засобами синтезу мистецтв: монографія*. Херсон: Айлант, 2007. 184 с.
2. Андрущенко І. Творча діяльність як основа формування естетичної культури особистості. *Рідна школа*. 2005. №8. С. 43-45.
3. Аристова Л. С. Формування естетичного ставлення до музичного мистецтва у дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*. Том 1. Серія «Педагогічні науки». Випуск 37. 2012. С. 13-15.
4. Афанасьєва А.О., Гладуш В.А. Естетичне виховання дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня. *Науковий вісник УМО. Серія Педагогіка*. 2021. Вип. 1. С. 1-12.
5. Барвінок І. Визначення рівня розвитку естетичної культури у школярів. *Початкова школа*. 2009. №5. С. 59-61.
6. Бабаніка І. В. Естетичне виховання молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. 2008. № 27. С. 2-16.
7. Бех І. Аргументація в естетично-виховному процесі на уроках читання. *Початкова школа*. 2005. № 12. С. 1-5.
8. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 1. *Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади*. 280 с.
9. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. *Рідна школа*. 2011. № 3. С. 10-14.
10. Бондар В.І., Ільченко А.М. *Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтессорі: навчальний посібник*. Полтава: РВВ ПДАА, 2009. 252 с.
11. Войтенко А. А., Горбань Н. В. Особливості розвитку художнього сприймання в учнів з інтелектуальними порушеннями засобами образотворчої діяльності. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців* : зб. наукових праць за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної

конференції студентів, аспірантів та молодих учених 20 березня 2019 року : вип. 7 у 2-х томах. Т. 1. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 184 с.

12. Войтюк І.В. Образотворче мистецтво як засіб корекційного навчання розумово відсталих дошкільників. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. Вип. 23. С. 28-31.

13. Гіптерс З. Мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання. *Рідна школа*. 2001. №9. С. 60.

14. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 2007. 376 с.

15. Гук О.Ф. Теоретичні передумови формування естетичної культури. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. Вип. 18. С. 193-199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2013_18_28

16. Демченко І. Творчий розвиток молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. *Рідна школа*. 2002. №6. С. 62-64.

17. Демчук Л. В. Естетичне виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку в процесі сприйняття музики. URL : <https://vseosvita.ua/library/esteticne-vihovanna-molodsih-skolariv-z-porusennami-intelektualnogo-rozvitku-v-procesi-spriijnatta-muziki-402299.html> (дата звернення: 12.01.2024).

18. Демчук Л.В. Особливості музично-естетичного виховання учнів молодших класів. Олександрія : Діа-плюс, 2009. 98 с.

19. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти від 01.09.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.03.2024).

20. Дмитрієва І. В. Корекційні можливості естетичного виховання учнів з порушеннями розумового розвитку. 4 (22), Vol. 4, April 2018. С. 3-9. URL : <https://ws-conference.com/webofscholar>. (дата звернення: 22.12.2023).

21. Дмитрієва І. В. Корекційна спрямованість естетичного виховання в старших класах допоміжної школи: монографія. Слов'янськ, 2008. 373 с.
22. Дмитрієва І. В. Корекційні функції естетичного виховання та механізм їх реалізації в старших класах допоміжної школи : автореф. дис. докт. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка», 2009. 52 с.
23. Дмитрієва І. В. Шляхи естетичного виховання розумово відсталих школярів. *Дефектологія*. 2006. №3. С. 35-39.
24. Дмитрієва І. В., Одинченко Л., Іваненко А. Розвиток особистісно-естетичних якостей в учнів із порушеннями інтелектуального розвитку у спеціальних закладах освіти та закладах освіти з інклюзивним навчанням. *Inclusion and Diversity*. 2024. №4. С. 9-14.
25. Дубяга С. М. Естетичне виховання учнів початкових класів засобами художнього слова. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*. 2012. № 8. С. 96-104.
26. Естетика : навч. посібн. / М. П. Колесніков та ін.; за ред. В. О. Лозового. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 205 с.
27. Естетика: словник найбільш уживаних термінів (українською та російською мовами) / уклад. Г. Г. Гуріна. Харків : ХДАК, 2005. 91 с.
28. Естетичне виховання дітей та молоді: синергія культури і освіти: матеріали Шостого Міжнародного науково-практичного семінару / Ред.- упор. З. Гнатів, М. Каралюс. Дрогобич, 2020. 178с.
29. Естетичне виховання (густосологія) : методичні рекомендації та програма для вищих закладів освіти України / Н. Г. Калашник; Головне управління середньої освіти, Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, МВС України, Запорізький юридичний ін-т. Запоріжжя : Поліграф, 2004. 42 с.
30. Єнін В. Концепція процесу формування естетичної культури школярів. *Директор школи*. 2004. №2. С. 21-24.
31. Загальні питання естетичного виховання в школі / під редакцією В.Н. Шацької. Київ : Просвіта. 2000. 250 с.

32. Зайченко І.В. Педагогічна концепція С.Ф. Русової: навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей вузів. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2006. 264 с.

33. Зязюн І.А. Виховання естетичної культури школярів: навч. посібн. Київ : ІЗМН, 2000. 156 с.

34. Калініна Л. Естетичне виховання молодших школярів як соціально-педагогічна проблема. Рідна школа. 2006. № 3. С. 24-26.

35. Кириченко М. А. Основи образотворчої грамоти: Навч. посібник. Київ: Вища школа, 2002. 190 с.

36. Ковбасюк Т. Форми та методи естетичного виховання молодших школярів. *Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства* : збірн. наук. праць. Вип. 2 / за ред. доц. В.В. Павленко. Житомир : ФО-П Левковець Н.М., 2020. С. 66-71.

37. Концепція нової української школи. URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/> (дата звернення: 11.01.2024).

38. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: <http://lawua.info/bdata2/ukr2571/pg-4.htm> (дата звернення: 19.02.2024).

39. Кушнір О. Навчальна дисципліна «Бесіди про мистецтво» початкової мистецької освіти як важлива складова естетичного виховання учнів дитячих шкіл мистецтв. *Естетичне виховання дітей та молоді: синергія культури і освіти: матеріали Шостого Міжнародного науково-практичного семінару* / Ред.- упор. З. Гнатів, М. Каралюс. Дрогобич, 2020. С. 58-61.

40. Літвінчук А.М Форми, методи та прийоми естетичного виховання молодших школярів із легкими інтелектуальними порушеннями на уроках образотворчого мистецтва. С. 158-160. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/433bd4ef-e6cf-4acf-aa99-c09a16bb7650/content>

<https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/433bd4ef-e6cf-4acf-aa99-c09a16bb7650/content> (дата звернення: 08.02.2024).

41. Любарська Л. Уроки образотворчого мистецтва. *Початкова школа*, 2002. №9, С. 50-55.

42. Майборода І. О. Естетичне виховання майбутніх вчителів початкової школи в процесі вивчення образотворчого мистецтва. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Журнал наукових праць*. 2014. №17(12). С. 78–83. URL: <http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/23456789/3042/1/n17-79-84.pdf> (дата звернення: 03.01.2024).

43. Макарук О.А., Вержиховська О.М. Формування естетичної культури у молодших школярів з порушеннями інтелекту. *Збірник наукових праць здобувачів освітнього ступеня бакалавр і магістр факультету спеціальної освіти, психології та соціальної роботи* / за ред. О.В. Гаврилова. Вип.15. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. 2022. С. 110-116.

44. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Київ: Промінь, 2006. 432 с.

45. Масол Л.М. Художньо-педагогічні технології в основній школі : єдність навчання і виховання : метод. посіб., Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 178 с.

46. Масол Л.М. Концептуальні засади формування змісту загальної мистецької освіти в контексті державних стандартів. https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/1/visnuk_3.pdf (дата звернення: 17.01.2024).

47. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України. *Шкільний світ*. 2002. Березень. С. 1-16.

48. Матвєєва М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку. Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Подільський державний університет. 2005. 164 с.

49. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
50. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. 204 с.
51. Мозолюк-Коновалова О. М. Вивчення стану сформованості уявлень про форму предмета у розумово відсталих дошкільників у процесі образотворчої діяльності. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови* : наук.-метод. зб. К., 2012. Вип. 3. Частина 2. С. 163-168.
52. Мосіяшенко В. Естетичне виховання – складова педагогічної системи. *Шлях освіти*. 2009. №2. С. 51-55.
53. Мотузенко В. Виховна роль уроків образотворчого мистецтва. *Рідна школа*. 2000. №10. С. 51-54.
54. Муковіз О.П. Проблеми естетичного виховання молодших школярів. С. 144-148. URL : https://library.udpu.edu.ua/library_files/ukr-turkmen_visnuk/2018_1/24.pdf (дата звернення: 12.01.2024).
55. Ничкало Н. Педагогічна естетика і етика в діяльності НАПН України: сьогодення і погляд у майбутнє. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2012. Вип. 3. С. 7-19.
56. Образотворче мистецтво. Навчальні програми для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей / Укладач І.В. Дмитрієва. Київ, 2014. 8 с.
57. Опалюк О.М. Лісова Л.І. Своєрідність художнього сприймання у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти*. Вип. №18 (2021). С. 125-137.
58. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565. (дата звернення: 13.01.2024).

59. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001 514 с., с. 175
60. Практикум з педагогіки : навч. посібник. 3-є вид., перероб. і доп. / за заг. ред. О. А. Дубасенюк. Київ : Центр навч. літератури, 2004. 464 с.
61. Пташук О.А. Формування естетичної культури молодших школярів у позакласній та позаурочній роботі. *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. / упоряд.: О.Б.Петренко, Т.С.Ціпан ; ред. кол.: О.Б.Петренко, Н.М.Гринькова, Т.С.Ціпан та ін. Рівне, 2015. Вип. 2. С. 269-274.
62. Руденко Л.А. Естетичне виховання учнів засобами слова. *Початкова школа*. 2006. № 3. С. 25-28.
63. Рудницька О. П. Інтегративні зв'язки у викладанні предметів художньо-естетичного циклу. *Початкова школа*. 2001. № 5. С. 5-7.
64. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна кн. Богдан, 2005. 360 с.
65. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. Київ : Либідь, 2000. Кн. 1. 272 с.
66. Савченко О. Я. Навчання і виховання учнів 3 класу: Метод. посіб. для вчителів. Київ : Почат. шк., 2004. 512 с.
67. Семко І. В. Особливості розвитку в дітей зі стійкими інтелектуальними вадами художнього сприймання *Актуальні питання корекційної освіти* / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. Вип. 6. Частина 1. С. 247-256.
68. Серих Л.В. Естетичне виховання: освітній простір. Монографія. Суми : НВВ КЗ СОІППО. 2020. 176 с.
69. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. Ч. 2. *Навчання і виховання дітей*. Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. 224 с.
70. Синьов В. М. Психологія розумово відсталості дитини: підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвєєва, О. П. Хохліна. Київ : Знання, 2008. 359 с.

71. Сорока О. В. Арт-терапія як фактор збагачення творчості вчителя початкової школи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. № 64. С. 145-151.
72. Сотська Г. Образотворче мистецтво як засіб формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Вісник Чернігівського національного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2012. № 97. С. 480–483. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/3228/.pdf> (дата звернення: 05.01.2024)
73. Сотська Г.І. Теоретичні та методичні засади формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2011. Вип. 28. С. 472- 477.
74. Стецько Н. Розвиток художньої уяви на уроках образотворчого мистецтва. *Початкова школа*. 2005. № 1. С. 16-19.
75. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. Київ : Либідь, 2000. 303 с.
76. Рудницька О. Інтегративні зв'язки у викладання предметів художньо-естетичного циклу. *Початкова школа*. 2001. №5. С. 40-43.
77. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна кн. Богдан, 2005. 360 с.
78. Типова освітня програма для учнів 1-го класу з інтелектуальними порушеннями.
<https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf>
79. Томашевський В. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва. *Рідна школа*. 2000. №4. С. 48-49.
80. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. 2006. Київ : Академвидав, 560 с.
81. Хоменко А. Естетичне виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. URL : <https://naurok.com.ua/estetichne-vihovannya->

molodshih-shkolyariv-zasobami-obrazotvorchogo-mistectva-125757.html (дата звернення: 03.04.2024).

82. Чернишова А.М. Естетичне виховання молодших школярів засобами хореографічного мистецтва. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку*: збірник наукових праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 343-348.

83. Шкурупій К. І. Особливості впровадження гурткової роботи для учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціального освітнього закладу. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців* : зб. наукових праць : вип. 9. Т.1. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 338-343.

84. Шмельова, Т. В. *Естетичне виховання молодших школярів засобами мистецтва. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2003. Вип. 13. С. 109-111.

85. Юркова Т.Ф. Особливості організації естетичного виховання учнів засобами природи. 2013. С. 175-179. URL : <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/2712/2466> (дата звернення: 22.04.2024).

86. Ярмоленко Н.В. Особливості естетичного розвитку учнів з порушеннями інтелекту. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців* : зб. наук. праць. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2021. Вип. 9, т. 1. С. 343–347

87. Яшина О. М. Художньо-естетична освіта і виховання як чинник особистісних цінностей. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків: ХНПУ, 2017. Вип. 48. С. 163-171.